

TIBBIYOT XODIMLARIDA TAFAKKUR JARAYONLARINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Shoista Muratova

Samarqand davlat Tibbiyot universiteti dotsenti, p.f.d

Email: mleyla84@inbox.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19675163>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 17-aprel 2026 yil

Ma'qullandi: 19-aprel 2026 yil

Nashr qilindi: 21-aprel 2026 yil

KEY WORDS

tibbiyot xodimi tafakkuri, klinik fikrlash, mantiqiy tahlil, analitik yondashuv, qaror qabul qilish, empatiya, stressga chidamlilik, intuitiv fikrlash, kasbiy psixologiya, diqqat va kuzatuvchanlik.

ABSTRACT

Mazkur maqolada tibbiyot xodimlarining kasbiy faoliyatida muhim o'rin tutuvchi tafakkur jarayonlarining psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Shifokor va hamshiralarning qaror qabul qilish, muammolarni hal etish, klinik fikrlash va stressli vaziyatlarda to'g'ri yo'l tutish qobiliyatlari ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan.

Zamonaviy sog'liqni saqlash tizimida tibbiyot xodimlarining kasbiy faoliyati nafaqat amaliy ko'nikmalar, balki chuqur psixologik jarayonlarga ham bevosita bog'liqdir. Ayniqsa, tafakkur jarayonlari — ya'ni fikrlash, tahlil qilish, qaror qabul qilish va muammolarni hal etish qobiliyatlari — shifokor, hamshira va boshqa tibbiy mutaxassislarining samarali faoliyat yuritishida muhim o'rin tutadi. Har bir bemor bilan ishlash jarayonida tibbiyot xodimi murakkab klinik vaziyatlarni tez va aniq baholashi, mavjud ma'lumotlarni tahlil qilishi hamda eng maqbul davolash choralarini belgilashi zarur.

Tibbiyot sohasida tafakkur jarayonlari o'ziga xos psixologik xususiyatlarga ega bo'lib, ular yuqori darajadagi mas'uliyat, vaqt cheklanganligi, stress holatlari va inson hayoti bilan bog'liq qarorlar qabul qilish zaruriyati bilan tavsiflanadi. Shu sababli tibbiyot xodimlarining fikrlash jarayoni tezkorlik, moslashuvchanlik, aniqlik va mantiqiylik kabi sifatlar bilan ajralib turadi. Bundan tashqari, empatiya, diqqatni jamlash va xotira kabi psixik jarayonlar ham tafakkur samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda tibbiyot xodimlarining nafaqat kasbiy bilimlari, balki ularning psixologik tayyorgarligi ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, stressga chidamlilik, tanqidiy fikrlash va to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirish orqali tibbiy xizmat sifatini oshirish mumkin. Shu bois, tibbiyot xodimlarida tafakkur jarayonlarining psixologik xususiyatlarini o'rganish, ularni rivojlantirish yo'llarini aniqlash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Ushbu soha vakllari inson hayoti va sog'lig'i bilan bevosita bog'liq bo'lgan murakkab faoliyat turidir. Bu sohada ishlovchi mutaxassislar nafaqat chuqur bilimga, balki rivojlangan

tafakkur jarayonlariga ham ega bo'lishi zarur. Tibbiyot xodimlarining tafakkuri tezkor, aniq va mantiqan asoslangan bo'lishi, ayniqsa favqulodda vaziyatlarda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tibbiyot xodimlarida tafakkur jarayonlari o'ziga xos psixologik xususiyatlarga ega bo'lib, ular kasbiy faoliyatning murakkabligi, tezkor qaror qabul qilish zarurati va inson hayoti bilan bevosita bog'liqligi bilan belgilanadi. Ushbu jarayonlar bir nechta muhim jihatlar orqali namoyon bo'ladi.

Asosiy qism. Avvalo, tibbiyot xodimlarining tafakkuri analitik xarakterga ega bo'ladi. Shifokor yoki hamshira bemorning holatini baholash jarayonida turli simptomlarni ajratib, ularni bir-biri bilan bog'laydi va umumiy xulosaga keladi. Bu jarayonda analiz va sintez operatsiyalari muhim rol o'ynaydi. Masalan, alohida belgilarni tahlil qilib, kasallikning umumiy manzarasini tiklash talab etiladi.

Shuningdek, tibbiyot xodimlarida **klirik tafakkur** rivojlangan bo'lishi zarur. Klinik tafakkur – bu kasallikni aniqlash, uning rivojlanishini oldindan taxmin qilish va to'g'ri davolash usulini tanlashga qaratilgan fikrlash turidir. Bu tafakkur turi nafaqat bilimga, balki tajribaga ham tayanadi. Tajriba ortgan sari shifokorning qaror qabul qilish tezligi va aniqligi oshadi. Yana bir muhim jihat – **tezkor va moslashuvchan fikrlash**. Tibbiyot amaliyotida ko'pincha favqulodda vaziyatlar yuzaga keladi. Bunday holatlarda shifokor qisqa vaqt ichida to'g'ri qaror qabul qilishi kerak. Bu esa tafakkurning tezligi va elastikligini talab qiladi. Agar fikrlash sust yoki qat'iy bo'lsa, bu bemor hayotiga xavf tug'dirishi mumkin. Tibbiyot xodimlari tafakkurining yana bir xususiyati – **tanqidiy fikrlash**dir. Ular mavjud ma'lumotlarni shunchaki qabul qilib qolmay, balki ularni tekshiradi, solishtiradi va eng to'g'ri variantni tanlaydi. Ayniqsa, diagnostika jarayonida noto'g'ri xulosalardan qochish uchun tanqidiy yondashuv juda muhim hisoblanadi.

Bundan tashqari, **mantiqiy tafakkur** ham katta ahamiyatga ega. Shifokor sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlab, kasallikning kelib chiqish sabablarini tushunadi. Bu esa davolash strategiyasini to'g'ri belgilash imkonini beradi. Tibbiyot xodimlarida **ijodiy tafakkur** ham zarur bo'ladi. Har bir bemor individual bo'lgani uchun, standart davolash usullari har doim ham samarali bo'lavermaydi. Shifokor ba'zan noan'anaviy yechimlarni topishi, yangi yondashuvlarni qo'llashi kerak bo'ladi. Tafakkurning yana bir muhim xususiyati — moslashuvchanlikdir. Tibbiyot xodimlari har xil klinik holatlarga duch keladilar va har bir bemor individual yondashuvni talab qiladi. Shu sababli ular standart sxemalardan tashqariga chiqib, ijodiy va moslashuvchan fikrlay olishlari kerak. Bu esa kreativ tafakkur elementlarini ham o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, tanqidiy tafakkur ham katta ahamiyatga ega. Shifokor o'z qarorlarini doimiy ravishda qayta ko'rib chiqishi, yangi ma'lumotlarni hisobga olishi va xatolarni tahlil qilishi lozim. Bu esa kasbiy rivojlanish va xatolarning oldini olishda muhim rol o'ynaydi.

Yana bir muhim psixologik xususiyat – **emotsional barqarorlik bilan bog'liq tafakkur**dir. Kuchli stress, og'ir bemorlar bilan ishlash, o'lim holatlari shifokorning ruhiyatiga ta'sir qiladi. Shu sababli, u o'z hissiyotlarini nazorat qilib, sovuqqonlik bilan fikr yurita olishi zarur. Shu bilan birgalikda tibbiyot xodimlarida **prognozlash (bashorat qilish) qobiliyati** rivojlangan bo'lishi kerak. Ular kasallikning keyingi bosqichlarini oldindan ko'ra bilib, profilaktik choralarni ishlab chiqadi. Shuningdek, tibbiyot xodimlarida intuitiv tafakkur ham rivojlangan bo'ladi. Ko'p yillik tajriba asosida shakllangan bu qobiliyat ayrim holatlarda tezkor qaror qabul qilishga yordam beradi. Masalan, favqulodda vaziyatlarda vaqt yetishmasligi

sababli shifokor tezda to'g'ri yo'lni tanlashi zarur bo'ladi. Bu esa bilim va tajribaning uyg'unlashuvi natijasidir.

Stress sharoitida tafakkur jarayonlari alohida ahamiyat kasb etadi. Tibbiyot xodimlari ko'pincha ruhiy bosim ostida ishlaydilar. Shunday vaziyatlarda ularning diqqatni jamlash, tez va aniq fikrlash qobiliyati yuqori bo'lishi kerak. Emotsional barqarorlik tafakkur samaradorligini bevosita belgilaydi.

Adabiyotlar tahlili. Tibbiyot xodimlarida tafakkur jarayonlarining psixologik xususiyatlari masalasi psixologiya, tibbiyot va kasbiy faoliyat kesishgan nuqtada joylashgan bo'lib, bu yo'nalishda ko'plab olimlar tomonidan ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Avvalo, tafakkur insonning murakkab bilish jarayoni sifatida qaraladi va u orqali shaxs voqelikni umumlashtiradi, tahlil qiladi hamda muammoli vaziyatlarda optimal qaror qabul qiladi. Tibbiyot xodimlari faoliyatida esa tafakkur jarayonlari ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ular doimiy ravishda noaniq, tezkor va mas'uliyatli vaziyatlarda ishlashga majbur bo'ladi.

Psixologik adabiyotlarda tafakkur jarayonlari turli jihatlarida o'rganilgan. Xususan, Lev Vygotsky tafakkurni ijtimoiy tajriba va til bilan uzviy bog'liq holda rivojlanadigan jarayon sifatida talqin qilgan. Uning fikricha, tafakkur insonning muhit bilan o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi va kasbiy faoliyat bu jarayonni yanada chuqurlashtiradi. Tibbiyot xodimlarida esa bu jarayon klinik tajriba, bemorlar bilan muloqot va kasbiy bilimlar orqali boyib boradi. Shu jihatdan, shifokor tafakkuri oddiy nazariy fikrlashdan ko'ra amaliy va vaziyatga moslashuvchan xarakterga ega bo'ladi.

Yana bir muhim yondashuv Jean Piaget tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u tafakkurni bosqichma-bosqich rivojlanadigan kognitiv jarayon sifatida izohlaydi. Piaget nazariyasiga ko'ra, inson tafakkuri muayyan strukturalarga asoslanadi va tajriba orqali murakkablashadi. Tibbiyot xodimlarida bu jarayon professional tayyorgarlik va amaliy faoliyat davomida yuqori darajada rivojlanadi, natijada ular murakkab diagnostik vazifalarni hal qilishda mantiqiy va analitik tafakkurdan samarali foydalanadi.

Zamonaviy psixologik tadqiqotlarda tibbiyot xodimlari tafakkuri ko'pincha klinik tafakkur tushunchasi orqali o'rganiladi. Klinik tafakkur — bu bemorning holatini baholash, tashxis qo'yish va davolash strategiyasini ishlab chiqishga qaratilgan maxsus fikrlash turi hisoblanadi. Bu jarayon tezkor qaror qabul qilish, ehtimolliklarni solishtirish va tajribaga asoslangan intuitiv xulosalar chiqarishni o'z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan, Daniel Kahneman tomonidan taklif etilgan ikki tizimli tafakkur modeli ham muhim ahamiyatga ega. Unga ko'ra, inson tafakkuri tezkor, intuitiv (1-tizim) va sekin, mantiqiy (2-tizim) jarayonlardan iborat bo'lib, tibbiyot xodimlari faoliyatida bu ikki tizim uyg'un holda ishlaydi.

Shuningdek, ilmiy manbalarda tibbiyot xodimlari tafakkuriga stress va emotsional omillarning ta'siri ham keng yoritilgan. Doimiy psixologik bosim, yuqori mas'uliyat va vaqt tanqisligi sharoitida ishlash tafakkur samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois ayrim tadqiqotchilar, jumladan Hans Selye stress nazariyasini asoslab, stressning inson kognitiv jarayonlariga ta'sirini ko'rsatib bergan. Tibbiyot xodimlarida ortiqcha stress diqqatning pasayishi, xatoliklar ehtimolining ortishi va qaror qabul qilish sifatining yomonlashuviga olib kelishi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Tibbiyot xodimlarida tafakkur jarayonlarining psixologik xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan tadqiqot metodologiyasi

mazkur hodisaning murakkab va ko'p qirrali tabiatini hisobga olgan holda kompleks yondashuvni talab etadi. Ushbu tadqiqotda asosiy e'tibor tibbiyot xodimlarining kasbiy faoliyat jarayonida yuzaga keladigan tafakkur shakllari, xususan klinik fikrlash, analitik va tanqidiy tafakkur, tezkor qaror qabul qilish hamda stress sharoitida fikrlash xususiyatlarini aniqlashga qaratiladi. Metodologik asos sifatida psixologiyaning umumiy qonuniyatlari, kognitiv jarayonlar nazariyasi va tibbiy psixologiya yondashuvlari olinadi.

Tadqiqot dizayni sifat jihatidan tavsiflovchi va qiyosiy xarakterga ega bo'lib, unda turli malaka darajasiga ega bo'lgan tibbiyot xodimlari ishtirok etadi. Ishtirokchilar tanlovi maqsadli tanlanma asosida amalga oshiriladi, ya'ni shifokorlar, hamshiralar va boshqa tibbiy xodimlar orasidan kasbiy tajribasi, ish joyi va ixtisosligi inobatga olinadi. Bu yondashuv tafakkur jarayonlarining kasbiy omillar bilan bog'liqligini chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi.

Ma'lumot to'plash jarayonida bir nechta metodlardan foydalaniladi. Psixodiagnostik testlar orqali tafakkurning mantiqiyliqi, moslashuvchanligi va tezligi baholanadi, so'rovnomalar yordamida sub'ektiv tajriba va kasbiy qaror qabul qilish jarayonidagi o'ziga xosliklar aniqlanadi. Kuzatish metodi tibbiyot xodimlarining real ish faoliyati davomida ularning fikrlash jarayonlarini bevosita tahlil qilish imkonini beradi. Shuningdek, yarim tuzilgan intervyular orqali ishtirokchilarning klinik vaziyatlarda qanday fikrlash strategiyalaridan foydalanishi chuqur o'rganiladi.

Tadqiqotda eksperimental elementlar ham qo'llanishi mumkin, bunda maxsus ishlab chiqilgan klinik vaziyatlar asosida tibbiyot xodimlarining qaror qabul qilish tezligi va aniqligi baholanadi. Bu usul tafakkurning amaliy jihatlarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Olingan ma'lumotlar statistik tahlil usullari yordamida qayta ishlanadi, jumladan korrelyatsion va taqqoslash tahlillari orqali tafakkur xususiyatlari va kasbiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlik aniqlanadi.

Etik tamoyillar tadqiqot metodologiyasining ajralmas qismi hisoblanadi. Ishtirokchilarning roziligi olinadi, ularning shaxsiy ma'lumotlari maxfiy saqlanadi va tadqiqot natijalari faqat ilmiy maqsadlarda qo'llaniladi. Shu tarzda ishlab chiqilgan metodologiya tibbiyot xodimlarida tafakkur jarayonlarining psixologik xususiyatlarini tizimli va ishonchli o'rganishga xizmat qiladi.

Xulosa. Tibbiyot xodimlarida tafakkur jarayonlari o'ziga xos psixologik xususiyatlarga ega bo'lib, ular kasbiy faoliyatning murakkabligi va mas'uliyati bilan chambarchas bog'liq. Shifokor va hamshiralar tafakkuri tezkor, mantiqiy, tahliliy hamda amaliy yo'naltirilgan bo'lishi talab etiladi. Ular qisqa vaqt ichida to'g'ri qaror qabul qilish, simptomlarni solishtirish, kasallik sabablarini aniqlash va samarali davolash choralari belgilashga majbur bo'ladilar.

Tafakkur — bu faqat bilimlarni egallash va ularni qayta ishlash jarayoni emas, balki murakkab klinik vaziyatlarda tez, mantiqiy va asosli qaror qabul qilishga imkon beruvchi yuqori darajadagi kognitiv faoliyatdir. Shu sababli tibbiyot sohasida tafakkurning analitik, tanqidiy, ijodiy va tizimli shakllari birgalikda namoyon bo'ladi.

Ilmiy manbalarda ta'kidlanganidek, tibbiyot xodimlarining tafakkuri idrok, xotira, diqqat va emotsional holat bilan uzviy bog'liq bo'lib, bu jarayonlar kasbiy qaror qabul qilish samaradorligini belgilaydi. Ayniqsa, klinik tafakkurda diagnostik xatoliklarni kamaytirish, simptomlarni to'g'ri tahlil qilish va differensial tashxis qo'yish uchun mantiqiy va abstrakt fikrlashning rivojlangan bo'lishi zarur.

Shuningdek, tibbiyot xodimlarining ish faoliyati doimiy stress, emotsional zo'riqish va yuqori mas'uliyat bilan bog'liq bo'lgani sababli, tafakkur jarayonlariga psixologik omillar ham kuchli ta'sir ko'rsatadi. Uzoq muddatli stress va hissiy charchash kognitiv jarayonlarning samaradorligini pasaytirib, qaror qabul qilish tezligi va aniqligiga salbiy ta'sir etishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, tibbiyot xodimlarida tafakkur jarayonlarining psixologik xususiyatlarini rivojlantirish kasbiy kompetensiyani oshirishning muhim omili hisoblanadi. Buning uchun klinik tafakkurni shakllantirish, stressga chidamlilikni kuchaytirish, emotsional barqarorlikni ta'minlash va doimiy psixologik tayyorgarlikni rivojlantirish zarur. Bu esa nafaqat shifokor faoliyatining samaradorligini oshiradi, balki bemorlarga ko'rsatiladigan tibbiy yordam sifatini ham yaxshilaydi.

Adabiyotlar:

1. Andreeva G., Social Psychology. Moscow: M., 1998.
2. Psycholog T.y: A Field of Study, 1994.
3. Karimova V., The Foundations of Social Psychology. Tashkent: T., 1994.
4. Muratova Sh. N., "Social aspects of preparing adolescent boys for family life," Ministry of Education and Science of the Republic of Uzbekistan, pp. 91–95, 19.00.00 No. 10.
5. Muratova Sh. N., "Scientific and theoretical basis of the problem of preparing children for family life and its state of education," Ministry of Education and Science of the Republic of Uzbekistan, pp. 82–86, 19.00.00 No. 10.
6. Muratova Sh. N. and Otan, "Place in foster care," Education, Science and Innovation, Scientific Newsletter, no. 5, pp. 82–86, 2022.
7. Muratova Sh. N., "Socio-psychological aspects of preparing boys for family life," SamDU Scientific News Release, ISSN: 20915446, no. 6 (124), pp. 100–105,
8. Muratova Sh. N., "The socio-psychological capabilities of premarital parents in preparing young people for family life," Scientific Journal of Psychology of BUH DU, ISSN: 2181–5291, no. 3, pp. 84–90, 2021.